

เทศน์เช้า วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๔๕

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เกิดมาได้พบได้เห็น สิ่งที่ได้พบได้เห็นแล้วมีสติสัมปชัญญะ นี้ถ้าสังคม สังคม ต้องซับซ้อนอย่างนี้ สังคมได้รับการซับซ้อนได้รับบทเรียนขึ้นมา สังคมจะเข้มแข็งขึ้นมา ถ้าสังคมเข้มแข็งขึ้นมากฎหมายแทบไม่มีความหมายเลย

ธรรมและวินัย ธรรมคืออะไร ความถูกต้อง ธรรม เห็นไหม แล้วธรรมก็มีหยาบมี ละเอียดอีก ธรรมก็มีหยาบๆ ขึ้นไป ขนาดธรรมหยาบๆ นะ เราว่าหยาบๆ หยาบๆ ก็ว่า แค่ทำความสงบของใจยังทำได้แสนยากเลย ทำได้แสนยากนะ แล้วคุณ คุณเวลาเราจะให้ สังคมมันสงบ สังคมมาจากไหนล่ะ

เวลาอยู่กับครูบาอาจารย์ ท่านบอกว่าใจคึกคะนอง ใจคึกคะนองคือเราแสดงออก นี่เวลาเราแสดงออก เวลาที่มีความรู้สึกมันจะไปทั้งหมดเลย แล้วเวลาโกรธ เห็นไหม เวลา โกรธเวลาต่างๆ กิริยามันแสดงไปโดยเราไม่รู้ตัวเลย นี่ใจคึกคะนองทำให้การเคลื่อนไหว ของร่างกายมันแสดงออกมาจากใจ

สังคมก็เหมือนกัน สังคมมาจากไหน สังคมมาจากมนุษย์รวมตัวขึ้นมาเป็นสังคม เห็นไหม สังคม คุณเวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพูดในพระไตรปิฎกนะ “มนุษย์ เป็นสัตว์ประเสริฐ แต่โง่กว่าสัตว์” เพราะสัตว์มันไปตามธรรมชาติของมัน มันจะบินไปก็ได้ มันทำอะไรก็ได้ มันมีอิสรภาพของมัน แต่มนุษย์ต้องมีกติกาสังคมไป สร้างกติกาขึ้นมาแล้วก็ติดกติกาของเราเอง อันนี้คือวินัยไง คือสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม

แต่ธรรมล่ะ ธรรมละเอียดกว่า เราอยู่ในสังคม อยู่ในกติกานั้นแต่เราไม่ติดกติกานั้นเลยอย่าง อย่างเช่นเวลาประพฤติปฏิบัติขึ้นมา เห็นไหม เรือนว่างๆ นี่ใจมันปล่อยหมด เรือนว่างแต่มีคนอยู่ คือมีความรู้สึกอันนั้นอยู่ที่เราปล่อยไว้ขนาดนั้น

ก็เหมือนกัน ถ้าสังคม กติกาสังคมก็คือกติกาสังคม คือสมมุติขึ้นมา ถ้าหัวใจของเราไม่มีหลักมีเกณฑ์ขึ้นมา สิ่งนี้มันก็เป็นสิ่งที่เราไม่ไปทำความผิดพลาดของมัน มันไม่มาบีบคั้นเราหรอก แต่ถ้าเราจะทำความสะดวกสบาย มันจะมีความบีบคั้น การแสดงออกเห็นไหม กติกามันเริ่มมีกฎระเบียบขึ้นมา จะบังคับสังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข แต่สังคมขนาดไหน ที่ว่าเห็นไหม เราจะพัฒนาแล้ว ออกกฎหมายมาดีขนาดไหน แต่คนถ้าไม่ได้พัฒนามันไม่ยอมรับหรอก หรือกฎหมายขนาดไหนมันก็จะหลบเลี่ยงของมันไป แต่ถ้าหัวใจมันดีขึ้นมาละ กฎหมายไม่มีความจำเป็น เพราะมันทำความผิดไม่ได้ สิ่งนี้ทำความผิดไม่ได้เพราะอะไร? เพราะจิตใจมันพัฒนา สังคมก็ต้องพัฒนาอย่างนั้นเหมือนกัน

แล้วย้อนกลับมาที่ใจของเราสิ ใจของเราจะมีความคิดแตกต่างกันไป ความคิดแตกต่างกันไป เพราะว่าสังคมมันพัฒนาขึ้นมา แต่หัวใจมันมีการกระทำของใจ การเกิดตาย การสะสมของใจขึ้นมาเป็นจริตนิสัย

นี่สังคมๆ หนึ่ง จิตดวงหนึ่ง เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกไว้ในพระไตรปิฎก เห็นไหม คนเรานี้เกิดตายเกิดตาย ถ้านับชาติของเราขึ้นมา ตั้งแต่เกิดมาเรา ร้องไห้เราเสียใจขึ้นมา น้ำตาของเรารวมกันแล้วตั้งแต่อดีตชาติมานี้ น้ำทะเลสู้นี้ไม่ได้นะ แต่มันระเหยไป มันหมุนเวียนไปตามธรรมชาติของมัน ถ้าเก็บสะสมไว้ใจ

สิ่งนี้คือความซับซ้อนของจิต ถ้าจิตมันเกิดการตายขึ้นมา มันสะสมมาขนาดนั้น นี่การพัฒนาจากภายนอก สิ่งนี้สังคมภายนอกพัฒนาขึ้นมา มันก็เจริญขึ้นมา แต่การพัฒนาภายใน ถ้าพัฒนาภายใน เห็นไหม จิตมันสะสมมาจนมันเป็นจริตเป็นนิสัย จริตนิสัยอันนั้นมันทำให้เป็นอามิส สิ่งที่เป็นอามิส เห็นไหม เกิดขึ้น การกระทำมันต้องขับเคลื่อนไปตลอดเวลา แต่ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามันชำระล้างอย่างนี้ ปัญญาอย่างนี้ถึงละเอียดใจ

คุณสังคมข้างนอกแล้วคุณสังคมข้างใน สังคมข้างนอกมันเป็นสภาวะแบบนั้น เรายังปรารถนา เราต้องการให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข เราออกไปเคลื่อนไหวกันก็เพื่อสร้างสมบุญญาธิการ สร้างสมบารมี เห็นไหม คุณพระโพธิสัตว์ก็ต้องสร้างสมบุญญาธิการอย่างนี้เหมือนกัน

แต่ถ้าย้อนกลับมาในหัวใจของเรา นี่สร้างสมมาอย่างนี้มันก็มีความฉลาด มันมีความถูกต้องนะ ความฉลาดคือความถูกต้อง ตั้งประเด็นถามตนเองว่าชีวิตนี่คืออะไร เกิดมาเพื่ออะไร เวลาเราเกิดมาเป็นสังคัมขึ้นมา พ่อแม่เราต้องกตัญญู พ่อแม่คือพระอรหันต์ในบ้านของเรา เรากตัญญูกับพ่อแม่ของเรา เราเกิดมาเรามีพ่อแม่ ต่อไปเราก็จะเป็นพ่อแม่ไป มันก็จะซับซ้อนอย่างนี้ตลอดไป มันเป็นอนิจจัง มันเวียนไปอย่างนี้ สภาวะแบบนี้ก็เป็นเรื่องของโลกกันไป แต่ถ้าหัวใจขึ้นมา เราเกิดขึ้นมาแล้วเราเกิดมาจากไหน? เราเกิดมาจากพ่อแม่ พ่อแม่เป็นแดนเกิด นี่เรามีแดนเกิด เกิดในประเทศอันสมควร

ถ้าแดนเกิด คุณนินางวิสาขา นางวิสาขานะ เกิดมา ๗ ขวบเป็นพระโสดาบัน เห็นไหม เวลาแต่งไป แต่งไปในตระกูลของมิจฉาทิฎฐิ กว่าจะได้ออกมาทำบุญ พระโสดาบันไม่ถือมงคลคตินขาว ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เห็นพระสงฆ์เห็นอะไรอยากทำมากเพราะอะไร? เพราะสิ่งนี้มันเป็นสิ่งที่เราได้ประโยชน์มาจากพระรัตนตรัย ถ้าได้ประโยชน์จากรัตนตรัย เพราะเราทำขึ้นมาใจเราเป็นอริยสังจากภายใน นี่เวลาเห็นสิ่ง สภาวะแบบนี้ใจมันอยากจะกระทำ แต่ทำไม่ได้ เพราะสังคัม เพราะมิจฉาทิฎฐิ เขาไม่ทำบุญกุศล เห็นไหม กว่าจะใช้อุบายวิธีการจนถึงเขามาได้ทั้งหมดนะ ถึงครบครันมาเป็นศากยบุตรขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่เกิดในประเทศอันสมควร แล้วนี่เวลากรรมมันชัดไป ชัดไปในสภาวะแบบนี้ ไปอยู่ในครอบครัวที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ ครอบครัวที่นับถือลัทธิต่างๆ เขาไม่นับถือศาสนาพุทธ เขาต้องชวนชวาย ต้องกระทำ

จิตก็เหมือนกัน การเกิดและการตาย ในประเทศอันสมควร ถ้าสมควรเกิดขึ้นมาแล้วนี่ เราจะเอาไหมหรือไม่เอา เอา เห็นไหม คุณิเราเกิดมาในพุทธศาสนา ศาสนาคืออะไร? เราก็มองกันไปนะนี้ สังคัมเจริญ สังคัมเสื่อม แต่หัวใจเจริญหัวใจเสื่อมไม่ได้มอง ถ้าหัวใจเจริญหัวใจเสื่อม เห็นไหม นี่ศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองขนาดไหน

โคนต้นไม้อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้โคนต้นโพธิ์ ในการประพฤติปฏิบัติของเราขึ้นมาถ้าเราย้อนกลับมา มันเจริญมันเสื่อมในหัวใจ ถ้าจิตเราสงบร่มเย็น ถ้าเราพัฒนาของเราขึ้นมาร่มเย็น เห็นไหม

นี่คุณิ คุณพระโมคคัลลานะสิ เป็นพระอัครเบื้องซ้าย ทำไมให้โจรทุบจนแหลกไปทั้งหมดเลย นี่ทุบแหลกก็ทุบแต่ร่างกาย สังคัมนั่นไง แต่หัวใจไม่สะเทือนเลย ถ้าไม่

สะท้อน เห็นใหม่ เวลามันสุข มันสุขทุกข้ออยู่ในใจ ศาสนานี้ ศาสนธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสำคัญที่สุด แล้วคำสั่งสอนมันเป็นทฤษฎี เป็นแผนที่เครื่องดำเนิน แล้วเราทำของเราขึ้นมาได้ไหม ถ้าทำของเราขึ้นมาได้ สิ่งนี้มันเป็นการรู้สึกเกิดขึ้นจากภายใน เป็นสันติวิสุทธิ เป็นความรู้สึก เป็นความสัมผัส ถ้าความสัมผัสมันก็อยู่กับโลกเขาโดยสภาวะแบบนี้

โลกธรรม ๘ เวลาเกิดสิ่งที่ว่าตตินินทา มันทิ่มแทงหัวใจมหาศาลเลย แต่เวลาเราสุข สุขชั่วคราว เห็นใหม่ สุขชั่วคราวนะ เพราะสิ่งนี้มันเป็นเวทนา สิ่งนี้เป็นเวทนา มันเป็นอนิจจัง มันเกิดดับๆ สภาวะแบบนั้น แต่ถ้าเราพัฒนาขึ้นไปเป็นสมาธิขึ้นมา นี่มันพึงใจมากกว่า พึงใจมากกว่าเพราะอะไร? เพราะมันเกิดจากใจ ความสุขเกิดจากใจขึ้นมา โดยธรรมชาติของมันในหัวใจของเรา

สิ่งนี้เป็นธรรมๆ ที่ว่าเขาไม่เป็นธรรม ที่ว่าปฏิบัติขึ้นมาสัมผัสธรรม เวลาจะสัมผัสธรรม นี่หัวใจสัมผัส สิ่งนี้ศึกษาจากภายนอก แล้วเรามองจากภายนอก เราจะติดกับภายนอกไปไม่ได้ สิ่งที่ภายนอกคือสังคมนี่เป็นอนิจจังทั้งหมดเลย สิ่งใดใครสร้างใครสมขึ้นมา งานของโลกไม่มีวันจบสิ้นหรอก นี่คุณคิดว่าอารามจะสวยงามขนาดไหน มันก็ต้องมีการซ่อมแซมบำรุงรักษาตลอดไป แต่หัวใจนะ มันเวลาเกิดตายเหมือนกับอารมณ์ความรู้สึกเรา เราจะจรรโลงให้มันอยู่ตลอดไปได้ไหม มันก็ต้องอนิจจังเหมือนกัน

แต่เราประพฤติปฏิบัติไป อกุปะปะ นี่สิ่งที่มันคงที่ๆ มันมีอยู่นะ สิ่งคงที่มันมีอยู่ในหัวใจเรา เราแบ่งแยกให้ได้ สิ่งที่เป็นกุศลอกุศล สิ่งนี้เป็นกุศลคุณงามความดี อกุศล เห็นใหม่ นี่ข้ามทั้งดีและชั่ว แม้แต่ความดีเป็นพาหะเครื่องดำเนิน ต้องอาศัยความดีเดินไปก่อน ที่ว่าไม่ให้ติดอะไรเลย จะไม่ทำอะไรเลย สิ่งนี้มันเป็นสวะลอยน้ำนะ ชีวิตเราไม่ใช่สวะลอยน้ำ ชีวิตเรามันมีคุณค่า ต้องใช้สิ่งที่ว่าเป็นอาการของใจ คือสังขาร ความคิด ความปรุง ความแต่ง เข้าไปแก้ไขมัน ถ้าเราบอกว่าปล่อยวางๆ เราคิดของเราเองโดยกิเลส มันหลอกนะ นี่สิ่งนี้ปล่อยวางแล้ว เราเข้าใจแล้ว เรารู้แล้วว่า มันเป็นสวะลอยน้ำทั้งนั้นนะ

อามิสก็เหมือนกัน ถ้าการกระทำของกรรม กรรมจำแนกสัตว์ให้เกิดต่างกัน กรรมจำแนกสัตว์ให้เกิดต่างกัน กรรมก็จำแนกอารมณ์ความรู้สึกให้เป็นอารมณ์ความรู้สึกของเรา แต่ละอารมณ์ความรู้สึกก็ต่างกัน เห็นใหม่ ทำความสงบของใจ วันนี้ลึกซึ้งมาก มี

ความสงบร่มเย็นมาก ทำความสงบอีกทำไมมันสงบ มันชั่วคราว ทำไมมันไม่มีความสุขเท่าอันเดิมล่ะ เพราะอันเดิมมันเป็นครั้งแรก มันมีความเห็นครั้งแรก ความประสบครั้งแรกมันจะดูดีดีมาก ถ้าต่อไปความสุขมันก็เริ่มจางลงๆ แต่มันก็เป็นความสุขอันเดียวกันนั่นแหละ แล้วถ้าเราพยายามช้านานดูในวดี ตั้งสติไว้ มันจะละเอียดเข้าไปจนมันคงที่ สิ่งนี้คงที่สิ

นี่เรามีทุนนะ ทุนของเราณะขาดเงิน ทุนของเราไม่พอ เราจะทำธุรกิจได้อย่างไร ทุนของเราต้องมีจำนวนพอหรือต้องมีจำนวนมากกว่า คูสิทุนมหาศาลเลย เรากำหนดธุรกิจไม่ต้องใช้ทุนขนาดนี้ เราทำได้สบายมากเลย จิตก็เหมือนกัน อธิปนาสมาธินี้มันเข้าไปลึกมาก ทุนหนาแน่นมาก แต่เวลาจะใช้สอยออกมาอุปจาระ สิ่งนี้มันออกมาวิปัสสนาได้ มันใช้ปัญญาได้

สิ่งที่ว่ามันสงบขึ้นมา ถ้ามันสงบจนช้านาน เห็นไหม วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตารมณ์ วิตก วิจารณ์ พุทโธๆ หรือใช้ความคิดพิจารณาเป็นปัญญาอบรมสมาธิ นี่ วิตก วิจารณ์ ปีติ มันเกิดปีติ เกิดสุข เห็นไหม ปีติแล้วผ่านเข้าไปที่สุขก่อน ปีติคือสิ่งที่จิตเกิดสัมผัสนั้น แล้วเราจะไปติด จะต้องให้เป็นอย่างนั้น ต้องมีความสุขอย่างนี้ มันเป็นไปได้ มันละเอียดเข้าไป สิ่งที่มีความละเอียดเข้าไปเราก็กไม่เข้าใจ เราต้องการสิ่งที่หายๆ เห็นไหม

นี่ถึงว่าอารมณ์หายๆ สังคมหายๆ ต้องการความสัมผัสหายๆ นั้น ไม่ต้องการทำจิตใจให้ละเอียดเข้าไป จากปีติมันก็เป็นความสุข จากความสุขนั้นมันเป็นจิตตั้งมั่น เอกัคคตารมณ์ จิตตั้งมั่น เห็นไหม มันละเอียดอ่อน สุขอันละเอียดอย่างนี้ไม่ใช่เวทนา สุขอันจากภายในนี้มันไม่ใช่เวทนา แล้วมีฐานอย่างนี้แล้วออกมาวิปัสสนา เห็นไหม ความละเอียดเข้าไป ใช้ปัญญาเข้าไป ปัญญาอย่างละเอียด ปัญญาอย่างละเอียดนะ ไม่ใช่ปัญญาวิชาชีพปัญญาของเราอย่างนี้ ปัญญาอย่างนี้เราใคร่ครวญเข้าไป มันส่งต่อเนื่องกันไปจนเป็นภาวนามยปัญญาเข้าไป จะไปชำระสิ่งที่ว่าสิ่งที่ป็นสสาร สิ่งที่เป็นเชื้อไขของจิตที่พาตายพาเกิดไ้

การกระทำของกรรม กรรมทำให้จิตนี้เกิดสะสมมาเป็นจรตนิสัย แต่ถ้าเป็นอริยสังเข้าไปนี่มันจะไปชำระสิ่งที่ป็นเชื้อไขที่ให้กรรมอาศัย อนุสัยสิ่งนั้นอ่อนเนื่อง

อวิชชาสิ่งนั้นนอนเนื่องกับจิต มันมีอยู่กับเราตลอดไป เหมือนกับอย่างน้ำนี้ ถ้าเราเติมสีสิ่งใดไปมันจะเห็นสีนั้น ถ้าน้ำอยู่ในแก้วใสๆ เราคิดว่าน้ำนั้นไม่มีเลย

จิตก็เหมือนกัน กรรมคือสีที่ให้แสดงตัวออกมา จิตมันแสดงตัวออกมา อารมณ์มันแสดงตัวออกมา แล้วเข้าไปชำระอย่างนั้นๆ จนออกไป เห็นใหม่ จิตเดิมแท้ที่ส่องใส จิตเดิมแท้เหมือนกับน้ำที่เข้าไปอยู่ในสถานะที่น้ำสะอาดที่ไม่เห็นสิ่งใดเลย แต่มันก็มีอยู่น้ำในแก้วนั้นเต็มแก้วเลย นี่จิตเดิมแท้ที่ส่องใส จิตเดิมแท้ที่หมองไปด้วยอุปกิเลสเพราะจิตเดิมแท้ น้ำนี้พอเราเติมสีลงไป มันก็จะเจือจางเป็นสีต่างๆ ขึ้นมา

นี่ก็เหมือนกัน ถ้ามันมีตัวกวางสวะตัวภพอยู่นี่ จิตที่เดิมแท้ๆ อยู่นี่ ถ้ามันมีอารมณ์กระทบเข้าไปมันก็เสวยอารมณ์ มันก็แสดงออกไปๆ ในเมื่อมันยังมีอยู่ ถึงต้องใช้ความละเอียดอ่อนของใจเข้าไปจับตัวนี้ได้ ทำลายทั้งหมด น้ำก็ไม่มี แก้วก็ไม่มี สิ่งใดก็ไม่มีทั้งหมดเลย แต่มันเป็นสอุปาทิเสสนิพพาน คือเศษส่วนที่ยังดำรงอยู่ คือเศษส่วนเหมือนกับว่าเราใช้หนี้หมดแล้ว เราจะไม่เป็นหนี้ใครอีกเลย แต่ชีวิตเรายังมีอยู่ไฉน

แต่ถ้าการเกิดและการตาย การใช้หนี้คือการเกิดตายๆ หนหนึ่งๆ แต่ถ้ากิเลสมันตายไปแล้ว เหมือนกับชำระหนี้แล้วแต่ยังมีชีวิตอยู่ไฉน ชีวิตนี้เราชำระหนี้หมดแล้ว แต่ชีวิตเราอยู่อีกสิบปี ยี่สิบปี แล้วแต่ว่า นี่ครูบาอาจารย์ที่ท่านดำรงชีวิตมา ชีวิตจะยืนยาวขนาดไหน จะเป็นประโยชน์ขนาดไหน ถ้าใช้หนี้หมดแล้วไม่มีหนี้เลย แต่มีร่างกายอยู่ มีเศษส่วนอันนี้อยู่ มันยังกระทบกระเทือนกัน มันยังรับรู้กัน สิ่งรับรู้กัน สิ่งสัมผัสกับจิตตลอดไป สัมผัสไฉน สัมผัสโดยที่ไม่กระทบกับอารมณ์อันนั้น

แต่ของเรานี้มันเป็นขันธมาร ขันธมารคือความรู้สึก ความยึดว่าเป็นเราเป็นต่างๆ ...ไม่เป็นเรา เราเข้าใจขนาดไหนมันจิตได้สำนึกก็เป็น ความรู้สึกอวิชชาที่เป็น มันเป็น แต่ขณะเราปฏิบัติไปเราปฏิบัติจากเบื้องนอก เหมือนกับเราปฏิบัติที่เราไม่เป็นหนี้ แต่จริงๆ คือเราเป็นหนี้ไฉน ถ้าเราเป็นหนี้เรายังไม่ได้ใช้หนี้เขา เรายังไม่ได้ใช้หนี้เขาจนจบสิ้น จนเขาไปลบบัญชีของหนี้ออกมาแล้ว อันนั้นมันถึงจบสิ้นกันไป บัญชี เห็นใหม่ ตัวเลขที่บัญชีอันหนึ่ง แล้วเงินที่เราจะไปชำระก็เหมือนกัน

นี่ก็เหมือนกัน มรรค ๘ ไฉน ความเพียรชอบ งานชอบ ความดำริชอบ ความระลึกรับชอบ ถ้าเป็นความชอบ ถ้าเราบอกเราใช้หนี้แล้ว เขาโง่งมานะ เขาไม่ไปลบบัญชีออกไป

บัญชีก็ยังไม่ได้อยู่ตลอดไป เหมือนกับเครื่องคอมพิวเตอร์ โปรแกรมยังมีอยู่ เราไม่ไปลบต้นข้าวที่เราชนะแล้ว เราใช้กันโดยส่วนตัว

นี่ก็เหมือนกัน เวลาปัญญามันเกิด มันคิดของมัน โลกีย์ปัญญาเราก็อีกันไป แต่ มันไม่ไปชำระตรงต้นข้าว ตรงสิ่งที่มันเป็นบัญชี เป็นโปรแกรมอันนั้น โปรแกรมอันนั้น คืออะไร? ที่จิต เห็นไหม ชำระจิตๆ มันว่าถึงย้อนกลับเข้ามา การกระทำที่ถูกต้องมันถึง เป็นมรรคญาณ มันถึงเป็นอริยสังขาร นี่เรากันแต่ข้างนอก เรากันแต่ความรู้สึกของเราจากภายนอก ความรู้สึกภายนอก ความรู้สึกกับอริยสังขาร อริยสังขารมันละเอียดเข้าไปถึงที่จิต มันมีที่ไปที่ไปไง กิเลสมันมีที่มา อริยสังขารมันก็ต้องมีที่ไป เข้าไปเห็นไหม ทุกข์ เหตุให้ เกิดทุกข์ ทุกข์ดับ วิธีการดับทุกข์ อริยสังขารต้องมีสภาวะแบบนั้น มันจะหมุนเข้าไปทำลายของมัน

นี่สิ่งที่สังคม สังคมภายนอกก็เป็นเหมือนกัน เวลาประพฤติปฏิบัติจะเห็นสภาวะแบบนี้เลย เวลาสังคมเขามีปัญหา มันมีการต่อต้านกันระหว่างกิเลสกับธรรม ในหัวใจก็เหมือนกัน ธรรมคือสิ่งที่เราสร้างสมขึ้นมา สิ่งที่จะมาเป็นสัมมาสมาธิ สิ่งนี้เป็นปัญญา กิเลสมันมีอยู่แล้วมันจะต่อต้านกัน ทำลายกัน เวลาวิปัสสนาไป คนวิปัสสนาเป็นมันจะมีงานของมันทำนะ

นี่เห็นไหม อยู่กับหมู่คณะไม่ได้ต้องแยกไปๆ เพราะงานมันเกิดตลอดเวลา ความคิดมันเกิดตลอดเวลา ความรู้สึกมันเกิดตลอดเวลา แล้วความรู้สึกนี้มันแสดงออกมาจากใจ แล้วธรรมก็ทำลายกันต่อต้านกันในหัวใจ มันถึงสภาวะจากภายในนะ แล้วชำระกันตรงนี้ เห็นไหม องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่า “การชนะสงคราม การชนะต่างๆ เกิดก่อนเวรก่อนกรรมทั้งหมดเลย แต่ถ้าเกิดเราชนะตนเอง เราชนะกิเลสของเราเป็นบุญมหาศาลเลย เพราะชนะตนเองแล้ว”

แล้วพระอรหันต์ทั้งหมด ๑,๒๕๐ องค์ในวันมาฆบูชา สโมสรมของพระอรหันต์เห็นไหม นั่งกันเฉยๆ เพราะทำความสงบ จะไม่กล่าวร้ายผู้ใด จะไม่ทำความผิดพลาดสิ่งใด ทำจิตให้ผ่องแผ้ว ทำจิตให้สงบ สุขอย่างยั่งยืนนี้ เกิดจากสังคมของพระอรหันต์ ไม่มีการกระทบกระทั่งกัน ไม่มีการบาดหมาง

แต่มันจะหาได้ที่ไหนละ หาได้จากใจของเราละ ถ้าเราชำระใจของเราแล้ว ใครจะเป็นหรือไม่เป็น ไม่ใช่เรื่องของเรา ใจของเราเราต้องรักษาของเรา ตั้งคณส่วนหนึ่ง เวลาเราออกมาเป็นสังคัม ความรับผิดชอบอย่างนี้มันเป็นเรื่องของโลก แต่ขณะที่ว่าถ้าเราประพฤติปฏิบัติต้องเป็นเรื่องของเรา มันต้องแยกกัน ธรรมกับโลกไม่เหมือนกัน

ถ้าเป็นธรรม ทุกหน่วยของสังคมนั้นดีหมด สังคัมมันจะผิดพลาดไปได้อย่างไร แต่สังคัมหน้าไหว้หลังหลอกกันทั้งหมด แล้วว่าปฏิบัติธรรมๆ ปฏิบัติธรรมด้วยความหน้าไหว้หลังหลอก พอหน้าไหว้หลังหลอกมันก็หลอกลวงกันไป มันก็เป็นสังคัมอย่างนั้น นี่มันถึงว่าเป็นกรรมของสัตว์ใด เกิดในสังคัมใด เกิดในการประพฤติปฏิบัติใด เราเกิดมากพชาติใด เห็นไหม นี่กรรมของสัตว์ เกิดในประเทศอันสมควรด้วย แล้วเกิดในขณะทีศาสนาเจริญรุ่งเรืองอีกอย่างด้วย นี่โอกาสของเรามหาศาลเลย

โอกาสมหาศาลคือการกระทำ คือโอกาส แต่เราไปมองกันแต่เรื่องข้างนอก เรื่องหน้าที่การงาน เรื่องสถานะอย่างนั้น อันนี้เป็นส่วนหนึ่งนะ เราต้องย้อนกลับมา ย้อนกลับมาถึงว่าชีวิตนี้คืออะไร หน้าที่การงาน อาหารการกินต่างๆ ปัจจัยเครื่องอาศัย ฟังสิว่าเครื่องอาศัยไม่ใช่ความจริง ต้องอาศัยกันไป มีมากขนาดไหน เก็บตุนกักตุนไว้ ต้องบำรุงรักษาเป็นภาระอย่างยิ่ง นี่เป็นปัจจัยเครื่องอาศัย

แต่ความจริงคือใจ ใจเราต้องรักษาของเราขึ้นมา สิ่งนี้เป็นความจริง ความจริงเกิดจากอริยมรรค มรรคเกิดจากการที่เราสร้างสมขึ้นมา สมาธิเราก็ต้องทำของเราเอง สติก็ต้องทำของเราเอง ปัญญาก็ทำของเราเอง แล้วจะไปแก้กิเลสของเราเอง เอวัง